

INTERVJU MED ESPEN HAMMER

av Kalle Risan Sandås

I 2006 kom boken «Adorno and the Political», skrevet av den norske filosofen Espen Hammer. I boken forsvarer Adornos filosofi som relevant og aktuell for mange av dagens politiske og sosiale utfordringer. Hammer (født 17. mars 1966) er professor i filosofi ved UiO, Reader i filosofi ved University of Essex, og er i år gjesteforeleser i filosofi ved University of Pennsylvania. Ved siden av sin interesse for Adorno og kritisk teori har Hammer ellers skrevet om Stanley Cavell og filosofi i den kontinentale tradisjonen fra Kant og tysk idealisme. Et spesielt trekk ved hans filosofiske arbeider er hvordan et sosialt, etisk eller politisk perspektiv ofte trekkes inn i drøftingen av erkjennelsesteoretiske, språklige eller kunstfilosofiske problemstillinger. Filosofisk supplement tok kontakt med Hammer for å høre hans tanker om forholdet mellom politikk og filosofi.

Du har i dine bøker om Cavell og Adorno vektlagt politiske og etiske sider ved disse forfatterne gjennom begreper som «ansvar» og «autonomi», samt en problematisering av intellektuelles rolle i dagens samfunn. Jeg vil først og fremst høre dine tanker om hva «ansvar» for en filosof skulle innebære i dag?

Dagens fagfilosofi er i ekstrem grad profesjonalisert. For å lykkes og skaffe seg en karriere innen dette feltet må yngre filosofer spesialisere seg i en grad som tidligere var forbeholdt de harde naturvitenskapene. Dette betyr at det ansvaret som ble forbundet med den klassiske rollen som intellektuell – om å utøve kritikk, om å delta i offentlig debatt, om å være inneforstått med alle de vesentligste tendensene i ens egen kultur og samtid – har blitt ytterst problematisk å skulle leve opp til. Dermed har de overlatt det moralske og etiske ansvaret forbundet med det å opptre som intellektuell

til helt andre grupper med helt andre forutsetninger. Offentligheten selv har blitt mer demokratisk, men også mer populistisk og nivellerende. Jeg tror at filosofer i større grad burde delta og være med på å forme denne offentligheten. Det er ikke nok å si at offentligheten er så tabloid at man ikke orker. Man må selv være med på å prøve å forandre ting. Klimakrisen er vår tids altoverskyggende utfordring. Samtidig er det mange ting som tyder på at hele det politiske feltet – rommet for kollektiv handling – i stor grad blir møtt med skepsis og nihilisme. I en slik situasjon trenger vi intellektuelle som kan bringe inn nye perspektiver – en levende, kritisk debatt – og her mener jeg at filosofer har et ansvar.

Hvis vi ser 30-40 år tilbake var filosofifaget tydelig mer politisert, særlig gjennom marxismens popularitet. I dag er det svært få som står frem med en tydelig politisk-filosofisk plattform. Hva er dine tanker om denne utviklingen?

Det er opplagt riktig at filosofifaget ikke lenger har det samme nære forholdet til politikken som det hadde på 1970-tallet. Men hele samfunnet har forandret seg, og betingelsene for den type radikalisme er ikke lenger tilstede. Ingen tror lenger på at kapitalismen er så full av motsigelser at den nødvendigvis vil føre utover seg selv til et klasseløst samfunn. Ingen tror i det hele tatt lenger på Historien (med stor H), at den har et mål og en iboende mening som kan gjøre den enkeltes tilværelse meningsfull. Dermed er det ikke sagt at filosofer generelt er uinteressert i politikk. De tvinges bare til å tenke på andre måter. Selvfølgelig er det store regionale forskjeller. I USA, hvor jeg selv bor, er problemene så åpenbare at ingen kan stille seg indifferente til dem. De aller fleste akademiske filosofer ser med stor bekymring på den utviklingen dette landet er inne i og befinner seg, vil jeg våge å anta, omtrent alle som en på en liberal venstreside. I Norge derimot har den ekstreme sosialstatlige dominansen ikke uventet skapt tretthetssymptomer som blant mange yngre intellektuelle har gitt seg utslag i nye former for konservatisme – det være seg enten som postmoderne kynisme eller som verdikonservativ tilbaketrekning.

Hva er din diagnose over filosofiens rolle i dagens politiske bevegelser, eventuelt politiske projekters rolle i filosofien i dag?

Jeg tror aldri at filosofiens rolle bør være å engasjere seg direkte i politiske bevegelser. Filosofi og politikk er to forskjellige felter med ulike logikker og betingelser. På dette punktet er jeg fullstendig uenig med Marx. Filosofien er først og fremst kontemplativ og teoretisk. En filosofi som, slik marxistene tenkte seg det, ble

opphevet i praxis ville nettopp ikke lenger være noen filosofi. Dermed er det ikke sagt at filosofien ikke skal engasjere seg i saker. Den trenger å gjøre det om ikke annet så for å unngå å drukne i sin egen akademisme. For meg består filosofiens frigjørende potensial først og fremst i dens evne til å kritisere dogmatiske og ureflekterte oppfatninger. Når nyliberale tenketanktenkere hevder at markedet er den eneste reelle arenaen for utfoldelse av menneskelig frihet, bør de seriøse filosofene komme på banen og vise hvorfor dette er en løgn.

«The owl of Minerva begins its flight only at dusk» skrev Hegel, hva er de politiske og etiske konsekvensene av dette utsagnet, tatt for gitt at det er sant?

Hegel mente med dette at fornuften ligger innbakt i de konkrete institusjonene og i menneskeandens faktiske utvikling. Filosofiens oppgave blir å avlese eller dekode denne legemliggjorte fornuftens mening, og dette er noe den alltid vil måtte gjøre i ettertid, etter at utviklingen nådd sin avslutning. Først når en kultur har nådd sin forfallsperiode kan filosofen komme på banen og forstå den. Jeg aksepterer selvfølgelig ikke Hegels oppfatning om en slik verdensånd og en slik teleologisk utvikling. Derimot har Hegel rett i at filosofien må forholde seg til den konkrete virkeligheten som den er en del av. Dens tanker og ideer må forholde seg (om enn kritisk og reflekterende) til forpliktelser som folk faktisk kan anerkjenne som bindende. En teori om rettferdighet, for eksempel, som fullstendig ser bort fra de historiske og institusjonelle forholdene som avgjør folks livssjanser, vil kanskje kunne virke i en platonsk himmel, men ikke ha noen relevans for våre faktiske politiske valg, og derfor være meningsløs.

Hvis du måtte definere «det politiske», hva ville det innebære?

«Det politiske» er et stridsfelt hvor ulike individer og grupper kjemper om å fremsette sin forståelse av det allmenne. Det kan aldri være rent eller homogent, men må nødvendigvis være pluralt og heterogent. Det politiske feltet må være underkastet bestemte regler – i siste instans (som Bush-administrasjonen har vist i sjokkerende grad) selvfølgelig samfunnets lover som sådan. Men samtidig må det inneholde i seg evnen til motstand, skapelse og handling. Noe av det verste som kan skje med politikken er at den underkastes en konsensusvang – når det ikke eksisterer noe annet enn en «tredje vei». Det kan skje (som i Norge) når politikken i for sterk grad underkastes økonomiske eller administrative imperativer. Men det kan også skje når folk mister troen på at det er mulig å gjøre noe, og dermed

troen på demokratiet i seg selv.

Du sier at «filosofiens frigjørende potensial først og fremst består i dens evne til å kritisere dogmatiske og ureflekterte oppfatninger.» Betyr dette at «legitim filosofi» i dine øyne først og fremst er skeptisk, dekonstruerende eller subversiv? Må det være slik?

Nei, jeg mener ikke at legitim eller «ekte» filosofi nødvendigvis er skeptisk, dekonstruerende eller subversiv. Den vil også måtte være konstruktiv og teoribyggende. Det jeg mener er at filosofiens frigjørende impuls først og fremst består i dens sokratiske dimensjon: at den gjennom dialog og kritikk er i stand til å igangsette refleksjonsprosesser som kan gi den enkelte en dypere selvinnsett og et mer reflektert forhold til egne oppfatninger. Filosofien kan også virke frigjørende gjennom å gi oss nye perspektiver – nye og mer artikulerte måter å oppfatte verden på. Noen tror at filosofisk refleksjon er mislykket dersom den ikke kommer frem til konkrete resultater. Er det eller er det ikke tilfelle at teori X er sann? Selv tror jeg at vel så viktig er det at man gjennom arbeid med filosofi oppnår en frihet til å se ting på flere måter, og til å forstå hvordan det kan ha seg at ting kan ses på flere måter som hver for seg er fascinerende og intelligente. Når du studerer Nietzsche er det ikke sikkert at det hele tiden er så interessant å spørre om mannen faktisk har rett. Kanskje er det vel så interessant å forstå hvordan verden fortoner seg gjennom en nietzschiansk optikk. Da har du et kraftig verktøy til å tenke omkring en hel rekke fenomener. Kanskje vil du finne at dette verktøyet ikke kan brukes i lengden. Men å vite at det eksisterer gir deg en frihet.

Du skriver i Adorno-boken din om det du kaller «an ethics of resistance», hva slags prinsipper bygger dette på?

Jeg tror Adorno hadde rett i at svært mye av dagens teknologi, kulturindustri og orientering mot rene markedsverdier har en tendens til å virke ekstremt homogeniserende og nivellerende. Vi trenger modeller for å tenke omkring subjektivitet og erfaring som ikke er hentet fra slike «forvaltede» og «instrumentaliserte» sfærer. Det er i denne forbindelsen jeg, med fare for å virke pompøs, har tatt sjansen på å snakke om en motstandens etikk. Jeg tror for eksempel at både kunsten og hverdagslivet inneholder ressurser i seg for å yte motstand mot den vulgarisering, brutalisering og trivialisering som særlig markedets stadig økende innflytelse medfører. Intellektuell virksomhet er en annen arena for slik motstand. Vi trenger også å gjenskape en aktelse for naturen, som jo i bokstavelig forstand er i ferd med å forsvinne.

Du bor for tiden i utlandet og kritiserer konsensustvang her i Norge. I den grad dette stemmer, kan vi snakke om et etisk-politisk ansvar som har feilet her hjemme eller er dette for sterke ord? Ser man til Finland eller Italia er både mentaliteten og politikken mye mer uforsonlig og konfliktorientert (noe som for disse landenes del også bærer på problemer), men kan vi kanskje snakke om at konfliktorienterte politiske modeller innehar et større potensial for reelt demokratisk engasjement?

Sammenlignet med USA, men også med de fleste land i Europa, har Norge i store deler av etterkrigstiden vært et enormt homogent samfunn så vel politisk som kulturelt. Det norske sosialdemokratiet har hele tiden vært bygget opp omkring bestemte forestillinger om forenende nasjonale verdier, og nordmenn har kunnet tillate seg å ha et relativt ureflektert forhold til disse verdiene. I dag er situasjonen derimot en annen. Norge er i ferd med å bli et *de facto* multikulturelt samfunn. Dessuten medfører globaliseringen og de mektige geopolitiske trendene (USAs ekspansive utenrikspolitikk, klimakrisen, den økte handelen mellom Asia og de vestlige landene, Europas integrering osv.) til at den tradisjonelle norske nasjonalismen og kulturelle isolasjonismen ikke kan fortsette. Vi er, enten vi vil det eller ei, en del av et verdenssamfunn og må akseptere dette. Og hvis vi altså aksepterer denne

nye uoversiktligheten og pluralismen, er det rimelig å tro at norsk politikk vil kunne bli mer engasjerende og konfronterende enn det den tradisjonelt har vært. Det vi selvfølgelig ikke trenger mer av er den fryktelige og pinlige fremmedfiendtligheten som lenge har preget norske medier og politikk. Vi trenger flere perspektiver, et mangfold av stemmer som i demokratisk forstand aksepterer hverandre som likeverdige.

Kan du fortelle litt om hva du driver med nå, hva du er opptatt av og jobber med? Hvordan forholder ditt nåværende arbeid seg til tidligere publikasjoner?

Jeg jobber med en bok om forholdet mellom modernitet og tidsbevissthet i tradisjonen fra Kant og Hegel til Adorno, Heidegger og Lyotard. Ettersom jeg forsøker å identifisere og kritisere en bestemt form for moderne tid – det jeg kaller en «avfortryllet tid» – står denne boken i et forhold til den jeg skrev om Adorno. Om jeg vil lykkes er selvfølgelig en annen sak. Den franske filosofen Bataille sier et sted at man aldri bør røpe til noen hva man skriver på. Det bringer ulykke. Så la oss si at jeg driver med et prosjekt som har å gjøre med tidsbevissthet, og at en av mine arbeidshypoteser er at den postkantianske tradisjonens forhold til dette overhodet ikke har vært forstått skikkelig.

VIL DU SKRIVE FOR FILOSOFISK SUPPLEMENT?

Filosofisk supplement er et studentdrevet tidsskrift tilknyttet Program for Filosofi ved UiO. Vi trenger stadig nye tekster, både hva gjelder artikler, anmeldelser og intervjuer. Har du en filosofisk tanke å formidle? Eller en nyere filosofibok å reflektere rundt? Kan du få en spennende filosof eller tenker i tale i et intervju?

Ta kontakt på e-post: filosofisk-supplement@ifikk.uio.no

Mer info og retningslinjer finner du også på vår hjemmeside <http://foreninger.uio.no/filosofisk-supplement/>